

Purpose. The aim of the article is to examine syntactical means of qualitiveness realization by means of finding out and systematization of the predicates of being with quality estimation and with qualitative extenders as secondary members of sentences of being.

Methods. The main method of investigation is the structural one. It is realized in the component analysis in combination with distributional method. The author uses these methods to analyse the quality semes in the predicates of being and in the locative predicates. The author also uses the method of interlevel interpretation to analyse components of existential sentences semantic structure and the means of their morphological and syntactical realization.

Investigation Results. On the syntactical level the category of qualitiveness is represented by the predicates of being and by locative predicates with additional meaning of quality expressed by verbs with quality semes. The important component of the semantic structure of the sentences of being is an attributive extender, expressed mainly by qualitative adjectives of various semantics; sometimes it can be expressed by relative adjectives, participles, demonstrative pronouns. The qualitative can be expressed by the adverbial modifier of manner, which has the following morphological realization: adverbs (quality attributive adverbs, adverbs of manner, comparative-assimilative adverbs, adverbs of aim), nouns in instrumental case, phraseological units, comparative constructions.

Originality of the work is in the analysis of qualitiveness in two-part sentences of being, the predicates of existence and locative predicates, which have semes of quality.

Conclusion. The investigation of the language means of qualitiveness realization reveals the essence of this logical-conceptual category. On syntactical level it is realized by means of the predicates of being with quality characteristics, which form semantic-syntactic structure of the sentence by means of attributive extenders as obligatory and optional right-side syntaxemes and adverbial extenders with quality semantics. The analysis of one of the aspects of the functional-semantic field of qualitiveness outlines further ways and trends of this category investigations.

Key words: the sentence of being, qualitiveness, qualitative, quality, syntactical means, predicate of being, predicate of existence, attributive extender, adverbial modifier of manner, qualitative seme.

Надійшла до редакції 03.10.16

Прийнято до друку 24.10.16

УДК 811.161.2:81'363

РУДЕНКО Наталя Петрівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри методики навчання,
стилістики і культури української мови
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: rudenkon@ukr.net

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОДАЛЬНОСТІ З ІНШИМИ РІВНЯМИ СИНТАКСИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ

У статті проаналізовано місце модальності серед інших граматичних категорій синтаксису і її взаємодія з різними рівнями синтаксичної конструкції, стверджено думку про те, що модальність є самостійною категорією, яка пов'язує семантичний і комунікативний рівні речення. У роботі запропоновано нове бачення модальності як самостійного рівня речення. Модальність виражає почуття, ставлення до чогось / когось, це додаткова семантика, що накладається на основне семантичне значення речення. За своєю суттю модальність є суб'єктивною, оскільки вона виражає почуття автора (мовця), які інтерпретує читач. Розглянуто основні модальні значення в складнопідрядному реченні української мови (бажальності, спонукальності, умовності, переповідності, гіпотетичності, ймовірності, заперечення та питальності), а також окремі засоби їх вираження (предикати, сполучники й сполучні слова, модальні слова й частки, інтонація).

Ключові слова: модальність, синтаксична категорія речення, суб'єктивна модальність, констатувальна модальність, семантико-синтаксичний рівень речення, комунікативний рівень речення, модальні значення, засоби вираження модальності.

Постановка проблеми. Сучасний синтаксис розглядає речення як складну систему взаємопов'язаних ієрархічних рівнів. Частина мовознавців розглядає речення як трирівневу структуру, виокремлюючи формально-граматичний, семантико-синтаксичний і комунікативний рівні. Інші характеризують його як двоярусну структуру, що складається із формально-граматичного та семантико-синтаксичного рівнів. Дехто із синтаксистів вирізняє чотири рівні речення (формально-граматичний, граматико-синтаксичний, семантичний і комунікативний). Немає єдиного підходу і до виокремлення граматичних категорій синтаксису, визначення їхньої взаємодії на різних рівнях речення. Однією із дискусійних проблем сучасного синтаксису є визначення поняття модальності як граматичної категорії речення, її взаємозв'язок з іншими категоріями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Модальність речення завжди була об'єктом уваги мовознавців. Шарль Баллі розглядав модальність як будь-яке відношення мовця до повідомлюваного. «Наша думка додає до найменшого сприймання елемент оцінки, інстинкт самозахисту зіставляє всі явища навколишнього світу з нашим «я», з нашим життям і благополуччям. Тому навіть абстрактні речі постають у мові пропущеними через призму наших потреб і бажань у невиразному світі суб'єктивного сприймання» [1, с. 32]. Різні аспекти модальності ґрунтовно проаналізовано в працях мовознавців О. Мельничука, І. Вихованця, Т. Ломтева, Л. Теньєра, В. Виноградова. У сучасній лінгвістиці по-різному визначають, класифікують і досліджують засоби вираження модальних значень у синтаксичних конструкціях А. Загнітко, В. Бріцин, Н. Гуйванюк, Р. Христіанінова, М. Мірченко та інші. Проте науковці до сьогодні не мають спільної думки щодо зарахування модальності до семантичного чи до комунікативного рівня речення, класифікації модальних значень, виокремлення системи засобів вираження модальності тощо.

Метою нашого дослідження є визначення місця модальності серед інших граматичних категорій синтаксису і її взаємодія з різними рівнями синтаксичної конструкції, а також виокремлення основних модальних значень речення і засобів їх вираження.

Виклад основного матеріалу. У сучасному синтаксисі чітко утверджені два погляди на категорію модальності. Більшість науковців схиляється до думки, що модальність належить до категорій семантико-синтаксичного рівня речення, які «відбивають семантико-синтаксичну структуру і спрямовані на відображення позамовної дійсності. Семантико-синтаксичний ярус реченнєвої структури повною мірою корелює з певною ситуацією, відображуваною тією чи тією структурою. Зміст кожного компонента останньої мотивований відображенням типових функцій та відношень об'єктів дійсності у свідомості мовців» [2, с. 52]. Дехто із синтаксистів розглядає семантику речення як складну систему смислів, «які виражаються не лише компонентами його структури, а й синтаксичними відношеннями та зв'язками між цими компонентами» [3, с. 93], тому семантику речення поділяють на два рівні: мовний, поверхневий і «глибинний», «ситуаційний», який взаємодіє з факторами мовленнєвої ситуації.

Проте серед науковців останнім часом утверджена думка, що модальність слід розглядати як категорію комунікативну, оскільки при семантичному підході не враховано те, що модальність не стільки відображає дійсність і ставлення до неї, скільки відтворює картину світу у свідомості автора / мовця, тобто із власне синтаксичних категорій стає категорією комунікативною. Модальність у комунікативно-синтаксичному розумінні постає як «спосіб створення ментально-чуттєвої картини світу і відповідно до цього типу відношення цієї картини світу, вираженої в диктумній частині, до дійсності» [4, с. 67]. Це дає можливість об'єднати в межах однієї категорії явища, виражені формами дійсного та ірреальних способів. У модальності «перетинаються величини власне семантичного рівня,

що безпосередньо стосуються семантико-синтаксичної організації речення..., і компоненти власне-комунікативного спрямування речення. Тому модальність обов'язково має розглядатися у двох вимірах» [5, с. 137].

На думку О. Селіванової, «модальність – це категорія мови і мовлення, що виражає реальні / ірреальні відношення висловлення до дійсності або суб'єктивну кваліфікацію повідомлення мовцем» [6, с. 283]. Тобто модальність є вираженням наших почуттів у відношенні до чогось, ставленні до чогось / когось. Якщо інтерпретувати це визначення, то модальність за своєю суттю є суб'єктивною категорією. Вона не відображає об'єктивного світу, реальності, а лише уявлення автора про цю реальність. Модальність – це додаткова, зовнішня семантика, яка накладається на основне семантичне значення речення, репрезентоване лексичним значенням слів, використаних для передавання інформації в реченні.

Ми дотримуємося думки, що модальність не належить цілком ні до семантико-синтаксичного, ні до комунікативного рівнів речення, а становить окремий рівень синтаксичної конструкції, який взаємодіє з іншими рівнями, але не тотожний їм.

Речення розуміємо як чотирирівневу систему, кожен рівень має своє значення, свої засоби вираження цього значення, які можуть корелювати між собою, але зовсім із різною метою на кожному з ярусів речення. Розглянемо цю взаємодію на конкретному прикладі. *Коли б ми гніватись могли, Які б пожежі запалили, Які б кайдани ми розбили, Якого б ката розп'яли!* (Олександр Олесь).

1 рівень – структурний, який утворюють частини формально-граматичної будови речення. До аналізованого речення входить 4 частини, з'єднані підрядним зв'язком умови.

2 рівень – семантико-синтаксичний, який формується модусом і диктумом. Речення виражає неможливість результату дії, оскільки немає реальних передумов для її здійснення. (Диктум – *ми запалили пожежі / розбили кайдани / ката розп'яли*, модус – за умови, *якби ми могли гніватись* (умова ірреальна, виражена формою умовного способу).

3 рівень – комунікативний, який передає тему й рему (нове / старе). В аналізованому реченні тема – повідомлення про те, що ми не зробили, і рема – чому ми це не зробили – бо у нас не було відповідної передумови.

Названі елементи речення становлять складнопідрядну ускладнену однорідною супідрядністю конструкцію, яка виражає нездійсненну, ірреальну умову дії, призначену для повідомлення можливої умови, за якої дія із неможливої стане можливою. Проте, крім власне формального вираження умови, у нашому реченні є ще один план, рівень – ставлення автора до того, про що йдеться в реченні.

На відміну від семантико-синтаксичного рівня, де модус виражає значення – ірреальну умову, модальний рівень призначений не лише виражати буквальне, словесне значення, але й передавати ставлення до того, про що говориться в реченні, і це ставлення – модальність – не може бути ні реальним, ні ірреальним, об'єктивним чи суб'єктивним, оскільки воно передається / висловлюється суб'єктом, а також його інтерпретує читач, тобто теж є суб'єктивним за своєю суттю.

Аналізоване речення з цього погляду не є однорідним. Передовсім ірреальна умова дії не є основною модальністю речення. Насправді на модальність указують займенники *які* і *якого*, що виконують ще й роль підсилювальних часток для підкреслення розпачу автора, стану вищого ступеня незадоволення реальністю (що підсилює ще й оклична інтонація). Описано цей стан протиставленням двох дійсностей: перша – *ми можемо гніватись* – і тоді *ми пожежі запалили, кайдани розбили, ката розп'яли*; і друга – *ми не можемо гніватись* – і тоді *ми пожежі не запалили, кайдани не розбили, ката не розп'яли*. І та, і та дійсність потенційно можливі, тобто вони є реальними у своїх площинах часу і простору. У реченні протиставлено не дійсне і недійсне, а може бути й не може бути, бо основна модальність тут якраз не умова, а протиставлення бажаного й небажаного. Тобто автор передає не умову якоїсь дії, а саме бажання здійснити якусь дію. Ірреальна умова є

засобом для вираження бажальної модальності. Частка *б*, що утворює умовний спосіб дієслова, у реченні виконує роль підсилення бажання, як і сполучні слова.

Отже, модальність не складається із протиставлення категорій реальність / нереальність, а з протиставлення можливо / неможливо, може бути / не може бути, бажане / небажане, відбулося / не відбулося. Обидві ситуації реальні, але в сприйманні автора лише одна з них відповідає його уявленню про дійсність. Такі глибинні семантичні смисли називають «авторськими смислами». «Прагматичні авторські вияви семантики тісно пов'язані з питанням комунікативної інтенції... Інтенційні смисли тісно пов'язані з модальністю речення» [7, с. 361].

На сьогодні немає чіткої класифікації модальних значень. За допомогою синтаксичних засобів розрізняють розповідну, спонукальну, бажальну, умовну, переповідну, гіпотетичну модальність [8, с. 446], а також модальність ймовірності, напр.: *Може, це якісь візуальні ефекти, може, й справді комусь вдалося сфотографувати, але крізь хмари й галактичні туманності, в позасвітті загадкових безмеж, чись незбагненне Око я таки бачив, – може, Бог хотів подивитися на місця колишнього раю, де Він створив першу людину, де колись один Каїн убив одного Авеля, а тепер той гріх розрісся до таких масштабів, що несила вже розібратись, хто кому Каїн, хто кому Авель. Усі для всіх не люди* (Л. Костенко). У реченні поєднано кілька модальних планів: можливість, виражену вставним словом *може*, припущення, виражене реченням *може, й справді комусь вдалося сфотографувати* ..., ствердження (*око я таки бачив*), переповідність, яка передана однорідною супідрядністю (*де Він створив першу людину, де колись один Каїн убив одного Авеля, а тепер той гріх розрісся до таких масштабів*), ймовірність: *несила вже розібратись*.

До модальних планів зараховуємо також значення питальності, оскільки вони теж відображають ставлення мовця до дійсності чи його сприймання цієї дійсності, напр.: *Та хіба наші дні, наші години не варті того, щоб їх прожити?* (М. Дочинець) – питальна модальність подана у формі заперечення.

Висновки. Модальність належить до тих категорій синтаксису, які є важливими для розуміння взаємозв'язку і взаємодії різних рівнів синтаксичної конструкції. Використовуючи засоби структури речення і семантику членів речення, модальність поєднує формально-структурний і семантичний рівні речення із комунікативним, що, зі свого боку, поєднує зовнішню і внутрішню структури речення. Таке твердження дає можливість сприймати категорію модальності не тільки як синтаксичну категорію, а і як когнітивну. Представлена в статті характеристика невичерпна щодо всіх можливостей категорії модальності, особливо докладного розгляду потребує класифікація модальних значень і засобів їх вираження в синтаксичних конструкціях.

Список використаної літератури

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М : Издательство иностранной литературы, 1955. – 416 с.
2. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : Монографія / Р. О. Христіанінова. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 363 с.
3. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : Монографія / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.
4. Бріцин В. М. Когнітивні аспекти в категорійно-функціональній граматиці / В. М. Бріцин // Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність. – К : Наукова думка, 2009. – С. 65 – 71.
5. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису / А. П. Загнітко. – Горлівка : ГДПШМ, 2004. – Ч. 2. – 254 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
7. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : Вибрані праці / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. – 664 с.
8. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.

9. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Л. Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2011. – 416 с. – (Перлини сучасної літератури).
10. Дочинець М. І. Вічник / М. І. Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2011. – 287 с.

References

1. Bally, Ch. (1955). *Linguistique générale et linguistique française*. Moskow: Foreign literature publishing house (in Russ.)
2. Hristianinova, R. O. (2012). *Subordinate clauses in modern Ukrainian literary language*. Kyiv: Vudavnutuj dim Dmutra Byrago (in Ukr.)
3. Gyjvanjuk, N. V. (1999). *Formal semantic correlation system of syntactic units*. Chernivcsy: Ryta (in Ukr.)
4. Bricsin, V. M. (2009). Cognitive aspects of categories in functional grammar. In *Language and culture in the new Europe: contact and identity*. Kyiv: Naukova dumka, 65–71 (in Ukr.)
5. Zagnitko, A. P. (2004). *Fundamentals Ukrainian theoretical syntax*. Gorlivka: GDPIIM (in Ukr.)
6. Selivanova, O. O. (2006). *Modern Linguistics: terminology encyclopedia*. Poltava: Dovkillja (in Ukr.)
7. Gyjvanjuk, N. V. (2009). *Word – Sentence – Text*. Chernivcsy: ChNU (in Ukr.)
8. Zagnitko, A. P. (2011). *Theoretical grammar of modern Ukrainian language. Morphology. Syntax*. Donetsk : TOV «VKF BAO» (in Ukr.)
9. Kostenko L. (2011) *Notes by the Ukrainian lunatic*. Kyiv : A-BA-BA-GA-LA-MA-GA (in Ukr.)
10. Dotynescj, M. I. (2011) *Vichnyk*. Mykatevo: Karpats'ka veza (in Ukr.)

RUDENKO Natalija Petrivna,

Candidate of Philology, docent department of teaching methodology, stylistics and culture of the Ukrainian language Cherkasy National University of Bohdan Khmelnytsky
e-mail: rudenkon@ukr.net

THE RELATIONSHIP MODALITIES WITH OTHER LEVELS OF SYNTACTIC STRUCTURE

Abstract. Introductson. *The current syntax considers a sentence as a complex system of interconnected hierarchical levels. However, there is no single approach to the allocation of grammatical categories syntax definition of their interaction at different levels of sentence. This category belongs to the category of modality. Debatable is the definition of modalities as grammatical category of a sentence, its relationship with other levels of a sentence.*

Purpose. *The aim of our study is to determine the place of modalities among other grammatical categories of syntax and its interaction with other levels of syntactic structure.*

Methods. *Studiing syntax we used linguistic transformation method for analyzing sentences and different levels of interaction. Also used method of observation of linguistic phenomena and generalization of the results.*

Results. *We believe that modality does not belong entirely to either semantic-syntactic level or the communication of the sentence but it is a separate level of syntactic structure. It is the expression of feelings to something, expression of relation to something / someone. Modality is additional semantics that is superimposed on the basic semantic meaning of a sentence. Sentence is taken as four-level system: Level 1 – structural, formal grammar, level 2 – semantic and syntactic (modus and dyktum) Level 3 – communicative (and particular topic). This is formal structural elements. However, the sentence has also modality, attitude to what is said in the sentence. This attitude can be neither real nor surreal, objective or subjective, because it expresses the subject (s) and is interpreted by the reader, that is subjective in nature.*

Коли б ми гніватись могли, Які б пожежі запалили, Які б кайдани ми розбили, Якого б ката розп'яли! (Alexander Oles)

In this sentence formal action condition is not the main modality of sentence. In fact, to indicate the modality and conjunctions which is performing even the role of amplifying particles to express the state of a higher degree of dissatisfaction with reality (formally expressed exclamation tone). A description of this condition is based on the opposition of two realities: we angry – and then we lit fires, smashed the shackles, crucified the executioner; and second – we can not be angry – and then we do not lit fire, the shackles are not broke, we do not crucified executioner. Both cases are potential for reality, that they are real in their reality. It is in this sentence is opposed not valid and invalid, and perhaps can not be, because the main modality is just not a condition, as opposed desirable and undesirable. That is, in fact, the author conveys not a condition of any action, but the desire to carry out an action. Thus, the expression unreal provided means for expressing willing modality. Structured product – would share that forms of subjunctive verb in the sentence serves as reinforcement desire.

Originality. *The paper presents a new vision as an independent modality of the sentence, which interacts with the semantic and communicative, but not identified with them.*

Conclusion. *We believe that modality refers to independent levels of sentences as semantic or communicative level. The modality can be considered to be upper category of syntax because it is linked to all other tiers of syntactic structure, in its own using the means of expression levels for certain modal meanings. However, these statements require in-depth study.*

Key words: *modality; syntactic category of sentences; subjective modality; semantic and syntactic level sentence; communicative level of the sentence; the modal value; means of expressing modality.*

Надійшла до редакції 07.11.16
Прийнято до друку 08.12.16

УДК 811.161.2'367.5

ГРОЗЯН Ніна Федорівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української філології
Кримського інженерно-педагогічного
університету
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ТЕРМІНА «ЧЛЕН РЕЧЕННЯ»

Статтю присвячено з'ясуванню сутності терміна «член речення» у класичному і новітньому мовознавстві. Окреслено категорію членів речення як багатоаспектного явища, проаналізовано дослідницькі підходи до їх вивчення в традиційному і новітньому мовознавстві. Акцентовано увагу на трьох тенденціях щодо кваліфікації членів речення. Обґрунтовано дієвість комплексного підходу до визначення мінімальних синтаксичних одиниць, що враховує формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний, власне-семантичний та комунікативний рівні речення. Зауважено, що цілісне дослідження членів речення ґрунтується на їхній формальній, семантичній і комунікативній диференціації, а тому визначення мінімальних синтаксичних одиниць повинно враховувати кореляції членів речення з їхніми формально-синтаксичними (власне-члени речення), семантико-синтаксичними (синтаксеми), власне-семантичними (семантеми) та комунікативними (комунікатеми) відповідниками. На цій підставі окреслено змістове наповнення терміна «член речення» і запропоновано його дефініцію як мінімальної синтаксичної одиниці, вираженої повнозначним словом або сполученням слів, що виконує в реченні формально-синтаксичну, семантико-синтаксичну, власне-семантичну та комунікативну функції.

Ключові слова: *член речення; мінімальна синтаксична одиниця; власне-член речення; синтаксема; семантема; комунікатема.*

Постановка проблеми. Синтаксичними компонентами, на які сегментовано речення, традиційно вважають члени речення, хоч у практиці синтаксичного аналізу відомі й інші абстрактні моделі (дистрибутивна модель Фриза, модель безпосередніх складників, трансформаційна модель). Основна вимога до компонентів, на які членовано речення, полягає в тому, що вони повинні являти собою взаємопов'язану систему понять, які об'єктивно відображають його структуру [1, с. 61].

Синтаксична модель членів речення не бездоганна. Її основним недоліком Н. Л. Іваницька вважає неточність визначення термінів, унаслідок чого використання моделі для аналізу речення іноді не дає адекватних результатів. Буває незрозуміло, де проходить межа між двома різними членами речення; чітко не встановлені відмінності